

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ-ПРОСВІТНИКИ
ПРО ПРИРОДНЕ ПРАВО ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано художні інтерпретації ідеї природного права особистості в доробку письменників-просвітників, зокрема Семена Климівського, Михайла Козачинського, Якова Козельського. Акцентовано на європейській спрямованості як їхньої творчості загалом, так і тлумачень природного права особистості.

Ключові слова: Семен Климівський, Михайло Козачинський, Яків Козельський, природне право, Просвітництво.

Oksana Slipushko, Olga Shchelkunova. Ukrainian Writers of Enlightenment about Natural Right of Person

The paper concentrates on the specific of interpreting natural right in the works by Ukrainian writers representing the age of Enlightenment. The researchers give definition of the national idea and offer an attempt of applying this concept to the theoretical framework of the Enlightenment. The corresponding ideas and ways of presenting them in the works by Semen Klymovskiy, Mykhailo Kozachynskiy, Yakiv Kozelskiy have been analyzed. The authors' comprehension of the idea of natural human rights must be considered taking in the account the real status of the Ukrainian territories at the time. The authors describe an ideal ruler in the poetic visions based on the foreign history, with a projection on Ukrainian life. Much attention was paid to the necessary character traits of the ruler. A special emphasis was made on wisdom and honesty. The wise rulers promote the state's development in a progressive way, beneficial to the people.

The paper also represents the authors' views on modernizing and updating the Cossack traditions, adapting them to new circumstances. The attention is focused on a personality, on the observance and realization of one's natural rights. Ukrainian people are characterized in the context of the state and its functioning. The literary heritage of the Enlightenment writers is integrated into the Western European tradition. To say in modern terms, they emphasized that the natural law and social contract were necessary for the construction of a new Ukrainian state and creating conditions for the development of individuality. The authors also paid attention to the importance of culture as a means of preserving national identity in public life. All these ideas, as they were considered in the works, involved the biblical accent due to the long tradition of Christian moral principles.

Keywords: Semen Klymovskiy, Myhailo Kozachynskiy, Yakiv Kozelskiy, natural right, Enlightenment.

Феномен природного права особистості в доробку українських письменників-просвітників епохи Пізнього Бароко мало вивчений в історії української літератури. Натомість його дослідження відкриває додаткові можливості та шляхи для інтеграції національного письменства в європейський контекст. Вітчизняне Просвітництво репрезентує вагомий аспект не тільки літературного процесу, а й суспільно-політичної думки – авторську художню візію ідеї природного права людини в часи фактичного утвердження кріпацтва на теренах України. Це було унікальним і вагомим явищем: ідея природного права особистості, індивіда знайшла свій розвиток у художньому просторі. Вона репрезентована у творах мислителів-просвітників національного спрямування, зокрема Семена Климівського, Михайла Козачинського, Якова Козельського, погляди яких вибудовані згідно з концептуальним простором європейського просвітництва. Їхні художні концепції стали суттєвим внеском у збереження й розвиток українських традицій і літератури у складних історично-політичних умовах та обґрунтуванням права української людини у своїй українській державі.

Вітчизняному Просвітництву властиві як великодержавницькі ідеї (Ф. Прокопович, С. Яворський), так і суто українські. Занепад Гетьманщини зумовив перехід багатьох митців на службу до Росії. Тому їхні супротивники актуалізували українські ідеї, формуючи в подальшому основу для національно-визвольних рухів. Література доби Пізнього Бароко зберегла державницькі ідеї періодів Києворуської й Козацької держав. Художня спадщина національно орієнтованих мислителів-просвітників стала доказом розвитку ідеї української державності в загальноєвропейському річищі та обстоювання природного права людини на свободу й розвиток.

Ідеї європейських просвітителів Ш.-Л. Монтеск'є, Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро у Франції, Дж. Толанда в Англії, Г.-Е. Лессінга в Німеччині знайшли відгуки у творах українців С. Климовського, М. Козачинського, Я. Козельського. Феномен Просвітництва, будучи загальноєвропейським за своїм характером, має й національні особливості. Французькому просвітництву притаманні великий розмах, радикалізм; німецькому – посилений інтерес до гуманітарних питань, морального й естетичного виховання людини; українському – віра в надзвичайну силу розуму, його необмежені можливості, історичний оптимізм, культ інтелекту, раціоналізму, а також ідея національної держави і природного права людини в ній. В українській літературі цього періоду феномен розуму бачиться як чинник великих змін, інтеграції суспільства на чесний шлях розвитку. А це – природне право держави й особистості. Утверджується теза про потребу змін суспільного ладу, узгодження його із законами природи.

Європейське Просвітництво загалом і українське зокрема поєднане із класицизмом, проте європейський класицизм доби абсолютних монархій в Україні не мав умов для розвитку. Тому доречніше говорити про концепцію вітчизняного “раннього Просвітництва”, яке відіграло вагомий роль у розвитку національної літератури й обстоюванні ідеї природного права людини. Тогочасні українські землі перебували під владою Російської імперії (80%) й Австрійської імперії (Галичина, Закарпаття, Північна Буковина). Автономію втратила Гетьманщина; була зруйнована, припинивши існування, Запорізька Січ. В. Горський указує, що “ніч бездержавності”, – так характеризують цю добу в історичній драмі українського народу. Рубіж XVIII – XIX ст. позначає межу, на якій скінчилась самостійна політична історія України козацької доби” [1, 105]. Незважаючи на це, актуалізується питання взаємин людини і нації, що означало становлення національної ідеї. “Історія філософії національної ідеї певним чином завершує процес становлення української національної культури та філософії як її духовної квінтесенції. Під філософією національної ідеї ми розуміємо всі форми рефлексії над ідеєю нації. Національна ідея являє собою синтетичний погляд на власну націю, етнічну спільність як коло, що визначає обрії світу, в межах якого здійснюється самовизначення людини, і разом з тим як суб’єкт всесвітньо-історичного процесу. Отже, реалізація філософії національної ідеї передбачає подвійну модифікацію докорінного світоглядно-філософського співвідношення людини й світу, яке, з одного боку, знаходить свій вияв через проблему “Я і нація”, з іншого – “нація і світ людства”. Зміст філософії національної ідеї утворює рефлексію над сутністю і сенсом існування рідного народу, усвідомлення етносом своєї “самості” [1, 107].

Тогочасне суспільство прикметне строкатістю, різноманітністю поглядів і позицій. Частина вітчизняної інтелігенції не поставала на революційну боротьбу супроти російських поневолювачів, але максимально використовувала всі можливості для розвитку українства. Такі позиції обстоювали борці за козацькі права та вольності, національні активісти, суспільно-освітні діячі, співпрацюючи з колонізаторами умовно-номінально. На інших позиціях перебували ті, хто реально співпрацював із чужинцями, змушений іти на це задля збереження українських традицій. Такий шлях уважали ефективним гетьмани І. Самойлович, І. Мазепа (до повстання), І. Скоропадський, Д. Апостол. Інші перейшли на службу Російській імперії, як Ф. Прокопович і С. Яворський, будучи причетними до формування політики російського імперіалізму. Проте в їхніх політичних доктринах наявне мінімальне відстоювання прав українського народу у сфері освіти й культури.

На відміну від прихильників великодержавництва (Ф. Прокоповича і С. Яворського), С. Климовський, М. Козачинський, Я. Козельський в умовах тотального занепаду Козацької держави докладали максимум зусиль для

збереження її надбань і традицій, надання українським політичним рухам незалежного спрямування у складі Російської імперії. Важливою в їхніх творах була ідея природного права особистості на самостійний розвиток. Зокрема, письменник і мислитель Семен Климовський (кінець XVII – перша пол. XVIII ст.) подав художню інтерпретацію ідеалу політичного ладу, ґрунтованого на інтересах соціальних низів і традиційних морально-етичних цінностях, поклавши в основу категорію правди. Виходячи з неї, мислитель обґрунтовує ідеї рівності всіх людей від природи, необхідності обмеження влади монарха законами, високої ролі правосуддя в суспільному житті, протистояння насильству й деспотії за допомогою права та моралі. Репрезентативні із цього погляду твори автора 1724 р., надіслані Петрові I, – “Про правосуддя начальних та бадьорість їхню”, “Про смиренність найвищих”. Перший твір – це протест проти розправи російського монарха над гетьманом Павлом Полуботком і його сподвижниками. І хоч конкретних фактів там не наведено, але тональність і настрої тексту свідчать про це. Тут гостро й актуально звучить ідея правосуддя. В. Шевчук уважає, що текст віршований, його можна розкласти на розділи з окремими заголовками: “Про правосуддя”, “Про правду”, “Про бадьорість”. До них приєднано книжницю “Про смирення найвищих”, де основна частина – “Про правосуддя”. Цей розділ автор розпочинає біблійною цитатою: “Бо яким судом судити будете, так і вас осудять” (Матвій, VII; 2). Отже, “свій суд треба уподібнювати Божему, без оглядок на Бога сильний і могутній не може творити. Карати потрібно злих, не добрих, а кожен творець неправди потрапляє в золоті диявольські сіті, ними зв’язаний і буде забраний бісам у вогненну пущу. При цьому мають бути з’єднані милість та істина, а милосердя не супротивне праведному суду. <...> кожна сльоза ображеного має стати дорожча дарів, а істину потрібно шанувати більше всіх царств. Хто ж не чує плачу бідних та пригноблених, не викоринює лихих звичаїв, такий володар сам кров бідних поїдає, їсть замість хліба людей бідних – такий цар є кровідом, безбожним та лихим” [6, 463]. Так автор репрезентував свій ідеал правителя, витворений у річищі художньо-поетичному.

У творі “Про правосуддя начальних та бадьорість їхню” С. Климовський подав художнє бачення образу ідеального правителя, високо підносячи його роль у житті держави. Автор використав яскраву художню паралель, порівнявши державу з кораблем, а правителя – з його кормчим. Саме від останнього, на думку автора, залежить шлях корабля: “Як належить <...> кормчому розуму царів бути бадьорим, міцно проганяючи хвилювання богосупротивних дій – нехай не перекинеться корабель всесвітнього життя хвилями неправди; як око є усажене до тіла, так цар світові приставлений, від Бога даний для влаштування корисного життя, про всіх-бо, як про свої вади, має мати турботу, щоб справити успіх у добрих починаннях, а не спотикатись у лихих” [4, 302]. С. Климовський переконаний у тому, що правитель покликаний бути прикладом для інших. Автор порівнює його із сонцем, яке освітлює землю. Він має надихати своїх підданих на добродійність для існування правди в суспільстві, чесного й непідкупного суду. За С. Климовським, цареві належить володіти всіма морально-етичними рисами, а головне – мудрістю: “О, великою премудрістю, більше всіх царських золотосвітних причандаль є прикрашений кожен із благочестивих монарх, коли дбає, як про душу свою і честь царську, і про себе самого та життя своє, як і про своїх підвладних із усякою божественною ревністю, аби утвердити й укоренити в родах родів непорушно й неперепинно правосуддя і в усіх ділотвореннях правду. <...> Ніхто-бо не може учинити добра без правди, вона захована в будь-якому добродійні” [4, 303]. Мудрість правителя гарантує справедливість і правосуддя в суспільстві. Індивідуальність правителя, на думку автора, зумовлює навіть

особливості суспільних відносин. С. Климовський висловлює надію на те, що Петро I прислухається до його порад і стане саме таким правителем. На жаль, ці сподівання не виправдалися.

У художньому просторі осмислює автор і роль суду в суспільному житті, уважаючи правосуддя його базою. Воно має бути однаковим для високородних і простородних, славних і безславних, багатих і бідних, друзів і ворогів: “Судите яким судом, і вас тим засудять”, – рік вустами вишній Бог своїми, й так буде. Коли судяться судом простим і смиренным, уподібнюють такий судам божественним. Бо й людський суд Божим є; як Бог бува судить, всім потрібно так судить, суддя ж хай не блудить” [4, 304]. Письменник залучає біблійний контекст для аргументування своїх думок, уважаючи, що світський суд має керуватися християнськими моральними принципами. Тоді в суді домінуватимуть правда і справедливість. Від правителя залежить сила і впливовість цих моральних засад у суді: “О, подбай благословенно всі діла творити, у суді хай правда квітне і хай зможе жити! Придивись ото ж повсюди: суд хай буде правий, буде милість твоя зайва, коли суд лукавий” [4, 313].

С. Климовський художньо уподібнює начального вершителя суду Богові, що значить творення добра і правди; формулює тези, які визначають правосуддя: як судите, так і вас засудять, суд треба уподібнювати до Божого, призначаючи добрим – милість, злим – покарання, добрим – рай, лихим – пекло; суд має карати нечестивців. Автор доводить, що владу дає Бог, тому правителі покликані дотримуватися Його настанов. Позбавлення від поганих підданих порівнює з лікуванням суспільного тіла. Правда в політиці робить її справедливою: “Міцність буде хай наша – закон правди, – в силі благодаті, в благодаті Господній” [4, 315]. Якщо правитель її шанує, то народ його підтримує. Тому правда має бути “царською душею <...> це так само, як тіло без душі ніщо буває, і мертво, й погниле, так і цар без правди мертвий, недійсний у світі” [4, 315]. Цар повинен бути для підданих, наче добрий батько для дітей, схожим на Христа, розуміти Його правдиве вчення й нести людям. Також правителя автор бачить смиренным, сповненим любові до Бога, готовим виконувати свій обов’язок завжди. Це уподібнює правителя до Бога: “Смирення – образ царський, ним сам оздобився Небесний Цар, коли аж до смерті смирився” [4, 325]. У річищі ідей Відродження і Просвітництва звучить теза мислителя про те, що правитель – така ж людина, як і всі. В. Шевчук наголошує на тому, що “послання дивовижне. Написане із пристрастю та сміливістю, з непохитною вірою у правду свого слова” [6, 467]. І визначальною заслугою автора стало формування художнього образу Української держави – національної, гуманної, відповідної до європейських просвітницьких традицій.

Творчість Михайла Козачинського (1699 – 1755) належить сербській та українській літературам. У драматичному творі “Трагедія, тобто Печальна повість про смерть останнього царя сербського Уроша П’ятого і про падіння Сербського царства” (1733) він репрезентував образ правителя, сформований на основі історичного матеріалу, спроектованого на українське життя. Автор наголошує на значущості культури в державному житті, убачаючи в ній засіб збереження національної ідентичності. Саме вчені правителі сприяють руху держави прогресивним і демократичним шляхом. Осмислюючи питання про те, чи держава має дбати лише про війну, чи й про розвиток науки та культури, автор уводить у твір монолог бога війни Марса. Останній наголошує на тому, що для захисту рідної країни необхідні шаблі, а богиня Мудрості може йти далеко, адже основне – це зброєю утверджувати царську владу. Богиня війни Беллона підтримує Марса, уважаючи, що богині мудрості Палладі роботи немає, адже вона хоче миру, а вони – війни. Паллада зазначає, що для успішної війни треба знати військову науку та бути мудрим. Таку думку поділяє й сам автор.

М. Козачинський прославляє мудрість. Перед початком опису повстання гетьмана Івана Мазепи він вводить образ Нерона (з ним часто порівнювали Петра I). Нерон говорить про необхідність союзу Росії й України, замовчуючи права та вольності останньої. Козачинський роздумує над ідеями Мазепи як борця за звільнення України від російського ярма. Уважає його тим, хто тривалий час вірив у можливість поєднання національних інтересів і служби російському цареві. Проте переконався, що Москва тільки нищить Україну, ставши на шлях боротьби з нею. Отже, повстання Мазепи – логічний результат політики Москви щодо Гетьманщини.

Віру в можливість компромісу з імператрицею, схилення її до прихильного ставлення до України засвідчує панегірик М. Козачинського “Августійшій, непереможній імператриці Єлизаветі Петрівні, самодержиці російській”, написаний на честь її візиту до Києва 1744 р. Автор прославляє адресатку за лояльність до України, закликає повернути українцям колишні права та вольності. У драмі цього ж року “Благодутробіє Марка Аврелія Антонія, кесаря римського”, поставленій на честь цариці, викладено історію правління римського імператора й філософа, образ котрого спроектовано на постать Єлизавети. Так актуалізується ідея Платона: щасливі ті держави, де правлять філософи, а правителі філософують.

У трактаті М. Козачинського “Філософія Аристотеліканства” (1743 – 1745) – панегірику на честь братів Олексія та Кирила Розумовських – утверджується пріоритет Мудрості в управлінні державою, її роль у творенні законів: “Обов’язок мудрості, яка прописує закони мудрості цивільні, – це пропонувати закони й турбуватися, щоб закони дотримувалися” [5, 20]. Автор вважає, що “закон міститься у слові, яке є у владі інтелекту” [5, 21]. На думку М. Козачинського, правитель і підлеглий мають бути рівними перед законом, виконувати його. А головне призначення закону – “спільне благо” [5, 23]. У художньому світі репрезентовано три форми державного існування: монархія із царем; аристократія із сенатом; демократія з народом. Письменник наголошує на тому, що російський цар його Батьківщини не завойовував, а українці – вільний народ.

М. Козачинський обґрунтував природний закон як особливо важливий для українців. Із нього виводиться поняття свободи – спільного блага для людей. Автор вважає, що закони можуть бути “викладені згідно з оцим заляженим виразом: “Благо держави хай буде найвищим законом” [5, 31]. Також у художньому світі осмислюється проблема війни, воєнної політики. Справедливі ті війни, які ведуться задля боротьби з ворогами держави. Є війни міждержавні і приватні (дуель). Війна, за Козачинським, – це змагання держав, а спонукальна її причина – прагнення глави держави чи самої держави захистити свої інтереси в якомусь міжнародному питанні. Такі війни бувають оборонні й агресивні. Перші – справедливі, основані на природному законі, коли держава воює за себе, свою волю. Другі – війни підлеглих проти правителя чи між собою. Такі війни політичні, бунтівні. М. Козачинський переконаний у тому, що агресивна війна можлива задля захисту правителями держави “матеріальним мечем від внутрішніх хвилювань, коли карають злодіїв” [5, 35].

Серед рис правителя М. Козачинський вирізняє розсудливість, інтелект, чесноти, волю, релігійність, критикує тиранічне правління. У трактаті “Філософія Аристотеліканства” розвинуто давні традиції української літератури, його художня парадигма базується на ідеях антитиранізму, природного права, на просвітницько-гуманістичних підходах до питань держави і права, розуму та мудрості, яка “має мірило в Божому промислі до добротворення. Це певною мірою не погоджується із іншою діяльністю автора: бомбастичними оспівуваннями російських царів, які були тиранами. Але, здається, то була тільки ширма, яка дозволяла мислителю в інших творах

залишатися собою, адже сам писав, що у війні допускається не тільки мудрість, але й хитрість” (В. Шевчук) [7, 152–153].

Яків Козельський (1729 – 1795) репрезентував свої ідеї у творі “Філософічні пропозиції” – реакції на діяльність “Комісії для укладання нового “Уложення”, створеної за “Наказом” Катерини II. Насамперед митець обґрунтовує тезу про розвиток наук як запоруку суспільного прогресу. Він порівнює наукові знання із грішми, які формують багатство нації, є основою її добробуту й розквіту. Автор наголошує на тому, що знання й добродетності пов’язані, а також залежать і від законів. Тому для зникнення зла необхідно вчити людей розумінню суті добра і зла. Погляди Я. Козельського суголосні з позиціями французьких філософів XVIII ст., ідеями теорії природного права й суспільного договору. Він репрезентував художні пошуки причини суспільного зла. Критикуючи феодально-кріпосницькі порядки, автор адаптує до української традиції відповідні ідеї К.-А. Гельвеція й Ж.-Ж. Руссо. Водночас український мислитель творчо осмислює чужі ідеї, дискутуючи з тезами цих філософів, пропонуючи своє бачення багатьох питань. Л. Коваленко зазначає, що “в колах тогочасної прогресивної інтелігенції на Україні спостерігається посилений інтерес до французького просвітництва, його лівої течії, зокрема до Руссо. Досить показовим є те, що з творами Руссо були добре обізнані на Лівобережній Україні, тобто на території, що найтісніше була пов’язана з громадсько-політичним і літературним життям Росії” [2, 31]. Активним поширювачем ідей Руссо був Я. Козельський. Він поділяв просвітницьку концепцію природного стану людини. Автор виявляв солідарність із французьким філософом щодо існування такого стану в минулому, проте не погоджувався з ним стосовно повернення його сучасному людству. Козельський уважав, що “натуральний його добробут безповоротний” [3, 412]. Завдання суспільства – формувати новий лад згідно з наявними суспільно-політичними умовами, спираючись на досвід минулого. Мислитель говорить про перехід людства від природного стану до громадянського, що має суттєве історичне значення: “Людина при переміні натурального стану на громадянський отримала в поступі своєму справедливість замість спонуки, у справах своїх – мораль замість потворної сліпоти, і у всьому своєму бутті – обов’язок замість натурального спонукання, і йде за розумом, не слухаючи своєї схильності, і хоча вона через цю переміну позбувається багатьох натуральних вигод, однак на місце того отримує інші великі властивості, здібності її значно зростають, знання розширюються, думки стають благороднішими й уся душа її підноситься до такого рівня, що коли б зловживання нового цього стану не зводило б її часто нижче за натуральний, то мусила б вона безумовно благословити той час, який її вивів із того стану і зробив із нерозумної та обмеженої тварини розумною людиною” [3, 524–525].

Я. Козельський розрізняв у природному праві природне і громадське. Перше зумовлюється життєвими потребами людини, невід’ємне від неї, не залежить від її бажань і волі, незмінне. У громадянському стані особа укладає договір із суспільством, яке захищає законами реалізацію природних прав людини. Несправедливим мислитель уважав становище, за якого одна людина перебуває в рабстві в іншій. Він критикує кріпосницький лад, наголошує на цінності людської особистості, задумується про шляхи виходу з несправедливого стану. Вагомим засобом цього філософ називає освіту й виховання, вважаючи, що необхідно пояснити людям їхні права, виховуючи добродетельними, показуючи шляхи досягнення загального блага, репрезентуючи нові закони. Автор вважає людство відповідальним за його нинішній стан, бо воно, “зібравшись за фаміліями”, почало “видумувати різні вигоди”, звикло до власності на майно, скуштувало гіркоту нерівності, тому врешті-решт змушене було розлучитися “зі своєю первісною красою” [3, 525]. Так народилася

обмежена громадянська свобода як бажаніша для людства. Козельський наголошує на тому, що свободу в суспільстві гарантують закон і суспільний договір.

Мислитель вважає громадянський стан кращим за природний, бо він забезпечує особі частину натуральних свобод, а також нові права і свободи: “У громадянському стані отримує людина ще й моральну свободу, яка робить її паном над нею самою, тому що спонукання бажання є рабство, а покора встановленим законам є свобода” [3, 525]. Моральну свободу людини вважає справжньою, істинною свободою, мораль – це частина людського буття, де в людині виявляється суто людське начало. Громадянський стан має правові норми, які регулюють стосунки між людьми, забезпечують баланс між ними. Ідеї Я. Козельського споріднені з поглядами французького філософа П.-А. Гольбаха, озвученими у праці “Система природи”. Він розвинув ідею про те, що природної рівності не існує, бо всі люди різні від природи. Тому справжня рівність можлива лише в суспільстві з громадянським станом. Книжка Гольбаха побачила світ 1770 р., тобто після появи “Філософічних пропозицій”. Українець суголосно із французьким мислителем уважав: “Людина через громадянський стан замість втрати натуральної рівності отримує рівність моральну чи законну і, будучи натурально нерівною силою чи розумом, іншому робиться рівною за договором і правом” [3, 525].

Я. Козельський розвинув ідею Т. Гоббса щодо суспільного договору як такого, що здатний припинити “війни всіх проти всіх”. Він не поділяє ідеї англійського філософа щодо неможливості перегляду основоположної угоди. Українець вважає: якщо суспільний договір суперечить інтересам людства, то його необхідно переглянути, унести зміни відповідно до умов епохи. Громадянські закони покликані регулювати відносини між людьми в суспільстві: “Коли договір укладається за спільної згоди, то й скасовуватись має за спільною згодою ж; а якщо трапиться з якої сторони шкода в договорі, то в такому випадку сторона, що відчуває в договорі для себе шкоду, і одна порушити договір може, тому що нікого до шкідливого зобов’язувати не можна” [3, 497].

Суспільну несправедливість мислитель вважає результатом дії законів, спровокованих особистими якостями правителів, негативними рисами їхнього характеру, такими як самолюбство, прагнення мати багато майна, влади, почестей. А це зумовлює егоїзм, піднесення особистих потреб над інтересами інших членів суспільства. Козельський зазначає: “На горі роду людського й до крайньої про нього скорботи, самолюбство, крайнє самолюбство, тиран розуму людського й начальник усіх його пороків та нещастя, повеліває йому залишати інші чесні дороги, а змушує його мати схильність до зброї, бачити уявний свій добробут у нещасті й розоренні своїх ближніх і на руїнах їх створювати свою пишність доти, поки й до самих цих нахаб дійде черга терпіти такі ж нещастя від інших” [3, 181]. Запорукою гармонії в суспільстві називає компроміс особистого і загального. Він можливий, якщо ґрунтуватися на засадах етики розумного егоїзму. Кожну особистість мислитель вважає неповторною, індивідуальною, із власними бажаннями й інтересами; вона має почуватися повноправним членом суспільства: “Обов’язки людини щодо інших людей полягають у тому, в чому й обов’язки до неї самої. <...> Що людина винна самій собі, те вона винна й іншим людям” [3, 486]. Покликання держави – забезпечити соціальний мир, узгодити інтереси всіх громадян, забезпечити потреби і права їх.

Загалом художня концепція ідеї природного права людини, зокрема української, С. Климівського, М. Козачинського, Я. Козельського стала видатним надбанням української просвітницької літератури доби Пізнього Бароко. Автори репрезентували власні шляхи бачення модернізації й актуалізації гетьмансько-козацьких традицій, пристосування їх до нових

обставин. А в цих нових обставинах першорядну увагу мислителі звернули саме на особистість, дотримання й реалізацію її природних прав. По суті українська людина бачиться як основний складник Української держави. Творчі надбання цих авторів інтегровані в тогочасну західноєвропейську традицію. Митці створили українські парадигми природного права й суспільного договору, необхідних для побудови нової Української держави та забезпечення в ній умов для розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горський В. Історія української філософії. Курс лекцій. – Київ: Наук. думка, 1996. – 281 с.
2. Коваленко Л. Велика французька буржуазна революція і громадсько-політичні рухи на Україні в кінці XVIII ст. – Київ: Вид-во Київського університету, 1973. – 167 с.
3. Козельский Я. Философические предложения, сочиненные надворным советником и правительствующего сената секретарем Яковом Козельским в Санкт-Петербурге 1768 года // Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века. В 2 т. – Т. 2. – Москва: Наука, 1952. – С. 411–551.
4. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т., 14 кн. – Т. IV. – Кн.1/ упор. В. Литвинова, передм. В. Шевчука. – Київ: Дніпро, 2001. – 518 с.
5. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т., 14 кн. – Т. IV. – Кн.2/ упор. В. Литвинова. – Київ: Дніпро, 2001. – 357 с.
6. Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI – XVIII століть. – У двох книгах. – Кн. друга: Розвинене Бароко. Пізнє Бароко. – Київ: Либідь, 2005. – 726 с.
7. Шевчук В. Суспільно-політична думка в Україні від 1710-го по 90-ті роки XVIII століття // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т., 14 кн. – Т. IV. – Кн. 1. – Київ: Дніпро, 2001. – С. 7–190.

Отримано 2 жовтня 2017 р.

м. Київ

Євген Маланюк

**Вибрані
твори** Смолоскип

Маланюк Є. Вибрані твори / упорядник Олеся Омельчук. – Київ: Смолоскип, 2017. – 872 с.

Зібрання творів Євгена Маланюка, що побачило світ у видавництві “Смолоскип” 2017 р., скомпоноване у звичному для цього видавництва структурному та науково-популярному форматі. Книжка містить поетичні твори, статті, рецензії Є. Маланюка, біографічну довідку про письменника, розвідки про нього авторства О. Бабія, С. Доленга, Ю. Клена, М. Неврлого, Л. Куценка, Б. Рубчака, О. Пахльовської, а також фотоматеріали й примітки. У розділі “Бібліографія” читач знайде згадку і про низку маловідомих Маланюкових творів, які не ввійшли до цього тому, але які тепер легко буде відшукати: “Листи до любезних земляків”, “Два Шевченки”, “Шевченко і слов’янофільство”, “Шлях до Шевченка”, “Національна проскомідія”, “Про псевдонауковість марксизму”, публікації під назвою “Нотатки”/“З нотатника”/“Листки з щоденника” (у презентованій книжці поміщено лише кілька із численних нотаток/листків), дописи про А. Мельника, Л. Чапельського та ін.

Як видно зі змісту, упорядниця та авторка передмови Олеся Омельчук включила до видання не лише ті тексти Є. Маланюка, які вже стали класичними, а й ті, що не ввійшли до відомої “Книги спостережень” та інших сучасних видань творів поета. Серед таких статей – “Група “Tank”, “Ідеї й дії”, “Про динамізм”, “Д.В.Ц.”, “На могилу невідомого вояка”, “Поет Московії”, “Література і творчість”, “Mehr licht!”, “Слово в роковини”. Окремо слід назвати передрук невідомого досі в українському літературознавстві “Листа до редакції” (1925), у якому Є. Маланюк розповідає про обставини своєї праякої зустрічі з П. Тичиною. Цінними є й кілька віршів, що передруковані вперше із часу їхньої появи: “Генерал Павленко”, “Друга Руїна”, “Марш Державності (Відповідь на “Левый марш” Маяковського)”.

Наші
презентації